

hüt, antlaşma, yükümlülük, itimat veren söz" anlamlarına da gelir. Ahidde hem yemin, hem de kesin söz verme anlamı vardır. Yemin ahdin dinî ve kutsî yönünü, söz verme de ahlâkî yönünü teşkil eder. İttifak hükümlerini (Tanrı ile İsrâiloğulları arasında yapılan ahdin hükümleri) ihtiva ettiği için, yahudi ve hristiyan kutsal kitaplarına Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd denilmiş, İslâm devletinin hâkimiyeti altında yaşamak üzere kendileriyle anlaşma yapılan gayri müslimler için **ehlü'z-zimme** yerine **ehlü'l-ahd** tabiri kullanılmıştır.

□ **DİNLER TARİHİ.** Ahd-i Atîk'in İbrânice'sinde **berît**, Yunanca tercümesinde **diatheke** olarak kullanılan ahid "ittifak, anlaşma ve sözleşme" anlamlarına gelmektedir ve Ahd-i Atîk'te Allah ile İsrâiloğulları arasındaki anlaşmayı ifade etmektedir. Allah, çeşitli dönemlerde insanlarla ahid yapmıştır. Hz. Nuh ile ona iman edenlerin kurtuluşu ve **tûfan**'ın bir daha vuku bulmaması için ahid yapılmış, buluta konan yay (gökkuşağı) bu ahdin âlâmeti sayılmıştır (bk. Tekvîn, 6/18, 9/12, 15, 16). Hz. İbrâhîm ve soyundan gelenlerle de bir ahid yapılmış olup sünnet olmanın âlâmet kabul edildiği (bk. Resullerin İşleri, 7/8) bu ahde göre, Ken'ân diyarı onlara miras olarak verilecektir (bk. Tekvîn, 13/15, 17, 15/18, 17/2-8). İsrâiloğulları ile Sînâ'da, Horreb'de bir ahid yapılmıştır (bk. Tesniye, 5/2, 29/11). Hz. Mûsâ'nın Allah ile İsrâiloğulları arasında aracı olduğu bu ahde göre, İsrâiloğulları Allah'ın sözünü dinleyip yapılan ahde sadık kaldıkları takdirde, bütün kavimlerden daha üstün, "Allah'ın kâhinler melekûtu ve mukaddes milleti" olacaklardır (bk. Çıkış, 19/5-6). Ahdin şartı olarak onlardan **on emir***e uymaları istenmiştir (bk. Tesniye, 4/13). Ahdin sembolü sebt (cumartesi) günü ve ona riayettir (bk. Çıkış, 31/16-17). Ahdin gerçekleşmesi için bir takım takdimeler, merasimler ve usuller konulmuştur (bk. Çıkış, 19/24). Ahid daha sonraki nesille Moab ovasında yenilenmiştir (bk. Tesniye, 29/1). Levililer'le (bk. Sayılar, 18/1-19; Malaki, 4/8) ve Dâvud ile de ahid yapılarak onun zürriyetine ebedî taht vaad edilmiştir (bk. Mezmurlar, 89/20-30; İkinci Samuel, 7/1-29; Birinci Târihler, 17/1-27). Yahudiler, Allah ile kendi aralarında kurulan bu ahde çoğu zaman riayet etmemişler (bk. Tesniye, 29/25; Birinci Krallar, 19/10; İkinci Târihler, 12/1; Yeremya, 22/9; Daniel, 2/30) ve bu yüzden cezalandırıl-

mışlardır (bk. Tesniye, 17/2; Yeşû, 7/11, 23/16; Hâkimler, 2/20; İkinci Krallar, 18/9-12; Mezmurlar, 132/12). Tanrı, günah işleyerek ve verdikleri sözü tutmayarak ahdi bozan yahudileri (bk. Yeremya, 31/32) önceleri himaye etmemiş (bk. Yeremya, 32/37), fakat daha sonra onlara acımış ve kendileriyle yeni bir ahid yapmıştır (bk. Yeremya, 31/31-34, 32/37-41). Bu ahde göre Tanrı, şeriatını onların içine koyup yürekleri üzerine onu yazacak, kendisi onlara "Allah", onlar da ona "kavim" olacaklar ve böylece günahları bağışlanacaktır (bk. Yeremya, 31/34).

Ahd-i Cedîd'de ise bu kelime farklı bir mâna kazanmıştır. Buna göre, İsa'nın şahsında Tanrı insanlıkla yeni bir ahid yapmıştır. Bu yeni ahid, Sînâ ahdini yürürlükten kaldırmış, fakat insanlığın kurtuluşu için yapılan vaadleri tamamlamıştır (bk. J. Haspecker, *EF*, I, 44). Son akşam yemeğinde Hz. İsa, kendi eti ve kanını yeni ahdin sembolü olarak göstermiştir (bk. Matta, 26/28; Luka, 22/20). Sînâ ahdi ile yeni ahid arasındaki farklar Pavlus (St. Paul) tarafından ortaya konmuştur (bk. Korintoslular'a İkinci Mektup, 3/6-18). Eski ahid sadece İsrâiloğulları'na has iken yeni ahid bunu diğerlerine de teşmil etmiştir (bk. Matta, 28/19-20). Yahudi kutsal kitaplarına Ahd-i Atîk, İsa'dan sonrakilere de Ahd-i Cedîd denilmesi hristiyanlara göredir ve yukarıdaki telakkiye dayanmaktadır.

İslâmiyet'e göre Allah, emirleri yoluyla ve peygamberleri vasıtasıyla insanlardan ahid almıştır. Yahudi ve hristiyanlardan alınan ahid de bunlar arasındadır. Allah, İsrâiloğulları'ndan, namaz kılıp zekât vereceklerine, peygamberlerine inanıp onları destekleyeceklerine ve Allah'a güzel takdimelerde bulunacaklarına (faizsiz borç vereceklerine; bk. el-Mâide 5/12), Allah'tan başkasına tapmayacaklarına, anaya babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere iyilik edeceklerine (bk. el-Bakara 2/83), birbirlerinin kanlarını dökmeyeceklerine, birbirlerini yurtlarından çıkarmayacaklarına (bk. el-Bakara 2/84-85) dair söz almıştır. Fakat onlar, Allah'a verdikleri sözü yerine getirmemiş, ahidlerini bozmuş ve bunu alışkanlık haline getirmişlerdir (bk. el-Bakara 2/100; el-Mâide 5/13). Mûsâ'ya karşı geldikleri için üzerlerine azap çökünce bunun kaldırılmasını istemişler, Mûsâ da onlara, Allah'a verdikleri sözü hatırlatmıştır (bk. Tâhâ 20/86). Çünkü yahudiler ne zaman Allah'a söz vermişlerse, içlerinden çoğu bu ahdi bozmuş-

tur (bk. el-Bakara 2/100). Allah, hristiyanlardan da ahidler almış, fakat onlar sözlerinin bir kısmını unutmuşlardır (bk. el-Mâide 5/14). Bütün önceki ümmetlerden ahid alınmış olmasına rağmen, Hz. Muhammed'den ümmeti adına bir ahid alınmamıştır. Ancak Peygamber'e baş eğip tâbi olanlar övülmüş, sözünden dönenlerse yerilmiştir (bk. el-Feth 48/10).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ahd" md.; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûn* (nşr. M. Abdülkerîm Kâzım er-Râzî), Beyrut 1404/1984, s. 446-448; *Lisânü'l-'Arab*, "ahd" md.; G. E. Mendenhall, "Covenant", *IDB*, I, 714-723; J. Haspecker, "Alliance", *EF*, I, 38-45; J. Schacht, "Ahd", *EI*² (Fr.), I, 263; Frederick C. Grant, "Covenant", *EAm*, VIII, 129; *DCR*, s. 214; T. K. T., "Covenant", *EBr*, VI, 675-676; W. Adams Brown, "Covenant Theology", *ERE*, IV, 216-224.

ABDURRAHMAN KÜÇÜK

□ **TASAVVUF.** Kur'an-ı Kerîm'de, Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'e, Mûsâ'ya, İbrâhîm ve İsmâil'e ahid verdiği ifade edilir (bk. el-Bakara 2/125; el-A'râf 7/134; Tâhâ 20/115). Bu ahid, genellikle emir veya tâlimat verme şeklinde açıklanmıştır. Yine Kur'an'da Allah'la kulları arasındaki bir ahidleşmeden de bahsedilmiş (bk. Yâsîn 36/60) ve Allah adına verilen ahdin bozulmaması istenmiştir (bk. en-Nahl 16/91). Allah'la yaptıkları muahedeye sadık kalanlara büyük mükâfat vaad edilmiş (bk. el-Feth 48/10), ahidini yerine getirmeyenler bozguncu olarak nitelendirilmiş (bk. el-Bakara 2/27) ve Allah'a karşı ahidlerini hiçe sayanların âhrette hiçbir nasip alamayacakları haber verilmiştir (bk. Âl-i İmrân 3/77). "Siz bana verdiğiniz ahde sadık kalın ki ben de size verdiğim ahdi ifa edeyim" (el-Bakara 2/40) meâlindeki âyet değişik şekillerde tefsir edilmiştir. Bir yorumu göre âyetten geçen birinci ahid, Allah'ın kullarına olan emir, yasak ve tavsiyeleri, ikinci ahid ise Allah'ın kullarına vaad ettiği af ve mükâfatıdır. Diğer bir görüşe göre birinci ahid Allah'ın ahdi, yani kulları üzerindeki hakkı, ikinci ahid de kulların rableri üzerindeki haklarıdır. Bir hadise göre Allah'ın kul üzerindeki hakkı, kulun şirk koşmaksızın kendisine ibadet etmesi, kulun Allah üzerindeki hakkı ise azap görmeden cennete girmesidir (bk. Buhârî, "Libâs", 101; Müslim, "İmân", 48). Semavî dinler Allah'la kulları arasında var olduğuna inanılan bir ahidleşmeye dayanır. Hz. Peygamber dua ederken, "Allahım! Gücüm yettiği kadar ahde ve vaadine sadakat gösteriyorum"

(Buhârî, "Da' avât", 16; Tirmizî, "Da' avât", 15) der ve kendini O'na karşı daima sorumlu hissedirdi.

Sûfiler, **bezm-i elest***te Allah'ın rab olduğunu ikrar etmeyi ahid, bu taahhüdde bağlı kalmayı da ahde vefâ kabul etmişlerdir (bk. el-A'râf 7/172). Avam bu taahhüdü **ibâdet**, havas **ubûdiyyet**, havâsül-havas **ubûdet** şeklinde ifa eder. İnsanın korktuğundan emin, umduğunu nâil olması için Allah'a tapması **ibâdet**; korku, ümit ve karşılık söz konusu olmaksızın emre sırf emir olduğu için uyması **ubûdiyyet** (kulluk); buna kendi kuvvetini ve iradesini de katması **ubûdettir** (has kulluk). Bezm-i elestte verilen ikrar ve ahid bu üç tarzda ifa edilmiş olur (bk. Kâşânî, s. 52; Baklî, s. 43, 73). İnsanın âciz bir kul olduğunun şuuruna vararak kendisindeki bütün amel ve hârikulâde hallerin Allah'a ait olduğunu bilmesine, "tasarruf ahdini koruma esasına bağlı kalma" denilmektedir. Bu, fail olarak sadece Allah'ı görme makamıdır.

Sûfiler, ilâhî ve beşerî ahidlere sadakâtı tasavvufun esası olarak görmüşlerdir. Hatta Bündâr b. Hüseyin'e göre, tasavvuf ahde vefâdan ibarettir. Onlar, insanın, "Allah için şunu yapacağım" diye zihninden geçireceği bir fikrin bile bağlı kalınması gereken bir ahid olduğu görüşündedirler. Zihinden geçen şeye **akid**, dille ifade edilenlere **ahid** denir; her ikisini de ahid bilip bağlı kalmak gerekir. Şeriat nasıl din ise ahde vefâ da dindir. Allah'ın ahidine bağlılık göstermeyenler şeriatın âdâbına da riayet etmezler.

Müridlerin tarikata girerken şeyhlere verdikleri söze de ahid denir. Bu ahidde, Allah'a ve Resulü'ne verilen ahde bağlı kalmanın lüzumu üzerinde durulur. Zira müridi yüksek mertebelere ulaştıracak olan bu bağlılıktır. Mürid şeyhe verdiği ahde, sıkıntılı ve rahatlık zamanlarında aynı derecede sadakatle bağlı kalıp asla ahdi bozmaz, biatta sebat gösterir. Müride merasimle giydirilen hırka, onun verdiği ahde vefâ göstereceğinin sembolü olarak kabul edilir. Şeyhe verilen ahid, müridin ona karşı samimi ve dürüst davranacağını, hiçbir emir ve tavsiyesine muhalefet etmeyeceğini ve hiçbir sırrını şeyhinden saklamayacağını taahhüt etmesi mânasına gelir.

Şa'rânî, ahid ve mîsâkı *el-Bahrül-mevrûd fi'l-mevâşîk ve'l-uhûd* ve *Le-vâkıhu'l-envâr fi tabakâtî'l-ahyâr* adlı eserlerinde geniş olarak ele alır. Bazı ta-

rikat mensupları dinî ve ahlâkî esasları talimatnâme haline getirerek âyinlerde okurlar ve bunlara **ahidnâme** adı verirler (bir ahidnâme örneği için bk. Ahmed Rifat, s. 302).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Libâs", 101, "Da' avât", 16; Müslim, "İmân", 48; Tirmizî, "Da' avât", 15; Serrâc, *el-Lûma* (nşr. Abdülhalim Mahmûd—Tâhâ Abdülkâdir Server), Kahire 1960, s. 430; Süle-mî, *Tabakâtü's-şüfiyye* (nşr. Nûreddin Şerîbe), Kahire 1389/1969, s. 126; Herevî, *Tabakâtü's-şüfiyye* (nşr. Muhammed Sûrûr Mevlâyî), Tahran 1351, s. 501; Baklî, *Meşrebü'l-ervâh* (nşr. Nazîf M. Hoca), İstanbul 1974, s. 43, 73; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Kahire 1934-62 — Beyrut, ts. (Dâru l-hyâi't-türâsî'l-Arabî), III, 34; Kâşânî, *İşlâhâtü's-şüfiyye* (nşr. M. Kemâl İbrâhim v.dğr.), Kahire 1981, s. 52; *Kulliyât-ı Hazret-i Hüdâyî* (nşr. Mehmed Gülşen), İstanbul 1338, s. 21; Ankaravî, *Minhâcül-fukarâ*, Bulak 1256, s. 34; Ahmed Rifat, *Mir'âtü'l-makâsîd*, İstanbul 1293, s. 302; *el-Mu'cemü's-şüfi*, "el-'ahdü'l-ilâhî" md.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

□ **AHLÂK.** İslâm ahlâkında **ahid** ve **va'd** terimleri genellikle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Ancak Kur'an-ı Kerim'de **va'd** ve bundan türetilmiş olan kelimeler, "Allah'ın inanan ve iyi işler yapan insanlara maddî ve mânevî ecir ve mükâfat vereceğini bildirmesi" mânasında geçer (bk. VA'D ve VAİD). **Ahid** kelimesi ise ahlâkî bir kavram olarak genellikle "birine söz verme, vaad ve taahhütte bulunma, anlaşma yapma" mânalarında kullanılmıştır (bk. M. F. Abdülbâkî, "ahd", "va'd" md.leri). Hadislerde de bu mânalar hem **ahid** hem de **va'd** kavramlarıyla ifade edilmiştir (bk. Wensinck, "ahd", "va'd" md.leri).

Kur'an'da iman, yalnızca zihnî bir inanma değil, bunun yanında kişinin dinî naslarla belirlenmiş olan esaslara uyacağına dair gönüllü bir taahhüdü olarak değerlendirilmek suretiyle iman ile ahid arasında sıkı bir münasebet kurulmuştur. Böylece Kur'an'a göre ahde vefâ, iman ederek Allah ile ahidleşmiş ve bu suretle kendisini hür irade-siyle sadakat mükellefiyeti altına sokmuş olan müminin ahlâkî bir borcudur. Bu sebeple Kur'an ahdin önemi üzerinde ısrarla durmuştur. İster Allah'a ister insanlara karşı verilmiş olsun, her vaad ve ahid, yükümlülük için ehliyet şartlarını taşıyan bir insanı borçlu ve sorumlu kılar. İslâm ahlâkında bu sorumluluğun yerine getirilmesine **ahde vefâ** veya **ahde riayet** denir ki her iki tabir de Kur'an'dan alınmıştır (bk. el-Bakara 2/177; el-Mü'minün 23/8). "Sözünde dur-

mak, verdiği sözlere bağlı kalmak, özü ve sözü doğru olmak" gibi anlamları içine alan **ahde vefâ** veya kısaca **vefâ**, İslâm ahlâkının en önemli prensiplerinden biridir. Ahlâkçılara göre ahde vefâyı yüksek bir fazilet haline getiren husus, kişinin taahhüdünün aksini her an yapma imkânına sahip olduğunu bilmesine rağmen, kendisini verdiği söze bağlı hareket etmek zorunda hissetmesidir.

Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde olgun müminlerin vasıfları sayılırken, onların ahde vefâ gösterme özelliklerine işaret edilir (bk. el-Mü'minün 23/8; el-Meâric 70/32). Kur'an'da ahde vefâ ile ilgili âyetlerde, kendileriyle yapılmış antlaşmaların hükümlerine riayet ettikleri müddetçe, müslüman olmayan taraflara dahi verilen söz istikametinde uygulamada bulunulması emredilmektedir (bk. et-Tevbe 9/1, 4, 7). Diğer ahlâkî faziletlerde olduğu gibi ahde vefâ göstermede de ümmeti için örnek bir yaşayış sürdürmüş olan Hz. Peygamber'in Hudeybiye Antlaşması'ndan hemen sonra, yanındaki müslümanların itirazlarına rağmen, kendisine sığınan Ebû Cendel'i antlaşmanın gereği olarak müşriklere iade etmesi, onun verdiği söze bağlılığının en canlı örneklerinden birisidir. Ona "el-Emin" sıfatının düşmanları tarafından bile verilmesinin, kendisinin ahde vefâ ve emanete riayet faziletine kemâliyle sahip bulunmasından ileri geldiği bütün kaynaklarda belirtilmiştir. Nitekim o, konu ile ilgili hadislerinde ahde uygun hareket edilmesini imandan saymış, ahde aykırı davranmayı ise nifak âlâmetleri arasında göstermiştir. Zira sözünde durmamak, sözüne güvenilmez olmak, imanın özünde bulunan sadakat mefhumu ile çelişmektedir. Halbuki gerek Kur'an'da (bk. el-Bakara 2/177), gerekse hadislerde ahde vefâ ile sadakat arasında kopmaz bir bağ bulunduğu belirtilmiştir.

İnsanların toplum hayatının gereği olarak birbirleriyle yaptıkları sözleşmelerin esaslarına uygun hareket etmelerinin, verdikleri sözleri mutlaka yerine getirmelerinin önemi üzerinde ısrarla duran İslâm ahlâkçıları, bu konuyu ekseriyetle "dilîn âfetleri" başlığı altında incelemişlerdir. Ahlâkçılar, herhangi bir vaadde bulunurken, ileride ahde vefâ göstermeyen bir kişi durumuna düşmek için, yerine getirilemeyecek hususlarda düşünmeden hemen "evet" demek yerine, söz veren tarafın ahdini yerine getirmesini engelleyen meşrû bir sebe-